

Betekintés egy arisztokrata család életébe

Beszélgetések a keszthelyi Festetics kastély alkalmazottaival

Ajeles Festetics család két tagja - mindkettő komoly szerepet játszott a kiegyezés körüli időszak országos és megyei politikai életében - Tasziló és György is 1883-ban halt meg. A hitbizomány élére II. Festetics Tasziló került.

Tasziló külföldön folytatott jogi és gazdasági tanulmányokat. Atyja halála után átvette örökségét, a berzencei és a csurgói uradalmakat. Nem sokkal később nagybátyja halála után a keszthelyi hitbizományi birtoknak is élére került.

Első ténykedése a kastély újjáépítése, kibővítése volt. Az épület toronnyal és az északi szárnyal való bővítése és az újjáépítési munkálatok 1887-re készültek el. A kastély előtt elhaladó utcát 1883-ban szüntették meg, akkor alakították ki a ma is meglévő köröndöt. Az épület keleti homlokzata előtt félkörív alakú parkot készítettek, közepén barokk stílusú szökőkúttal. A szökőkút és a Fő utca felőli nagy kapu Hencz Antal keszthelyi építőmester műve. A megnagyobbodott, pompás épület, az azt körülvevő zárt parkkal, néhány év múltán egy nagy és rangjában emelkedett család otthona lett.

Gróf Festetics Tasziló 1880-ban vette feleségül Mary Douglas Hamilton hercegnőt, aki több európai uralkodó családdal állt rokonságban. (A hercegnő első férje a monacoi herceg volt.)

A házasságból négy gyermek született: Mária (1881), György (1882), Alexandra (1884) és Karola (1888).

A család nagyvilági életet élt - sokat utaztak Európában, Anglia, Monaco, Németország és Ausztria voltak a legfontosabb állomások. Nem csak ők utaztak, hanem különösen a vadászati idényben sok magas rangú személyt láttak vendégül Magyarországról és Európa különböző

országából. Festetics Tasziló grófot, királyi főudvarmestert, az uralkodó 1911-ben emelte hercegi rangra.

Az első világháború után megkötött trianoni békeszerződés az ország nagymértékű területcsökkenését jelentette. Tasziló herceg számára azonban legalább ilyen súlyos csapás volt az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a Habsburg-ház távozása az ország éléről. A Horthy által vezetett ország idegenné vált számára. A politikai vezetésre, amelynek élén egy középirtokos, Ferenc József egykori szárnysegédje állt, felülről tekintett le.

Az I. Festetics György által 1817-ben megrendezett első helikoni ünnepség századik évfordulója alkalmából 1921 nyarán nagy ünnepségre került sor Keszthelyen. Az erre az alkalomra emelt Helikon-émlékmű előtt volt a rendezvény, amely a városi előkelőség, a diákság, az Iparosok Dalköre és kíváncsiskodók tömege mellett az ország jeles férfiaiból is többet idevonzott. Itt volt többek között Móra Ferenc, Rákosi Jenő, Beöthy Zsolt, Herczeg Ferenc, Vas József, Zichy János, Apponyi Albert és Horthy Miklós kormányzó a feleségével. A díszebéd a Hullám szállóban volt, este pedig az Uránia színházban Ódry Árpád, Bajor Gizi és Cs. Aczél Ilona szereplésével előadták Herczeg Ferenc erre az alkalomra írt „A holicisi cupido” című vígjátékát. Másnap - július 3-án - a Hullám nagytermében táncmulatság fejezte be a rangos programot.

A következő évben, 1922-ben halt meg Tasziló herceg felesége, Mary Hamilton, akit a plébánia templomba temettek el ideiglenesen, innen került át 1925. november 1-én az elkészült mauzóleumba.

Felesége halála után Festetics Tasziló még visszavonultabb, zárkózottabb lett. Halála alkalmából a *Keszthelyi Hírlapban* megjelent két rövid részt idézünk, amely jól jellemzi a település és a környék leg-gazdagabb urát.

„Mint embert, szerették bizonyos titok-zatossággal körülvenni. Való igaz, hogy nem kereste az utca nyilvánosságát...”

„Egy bizonyos: Festetics Tasziló herceg volt a történelmi Magyarország legnagyobb arisztokratája. Egymagában reprezentált egy egész korszakot, a kiegyezés utáni Magyarországot, annak arisztokráciáját.” (*Keszthelyi Hírlap*, 1933. május 7.)

A keszthelyi hitbizomány vezetése 1933-ban, Festetics Tasziló halála után, az akkor már 51 éves Festetics György kezébe került, így őt illette a hercegi méltóság is. György gróf a keszthelyi premontrei gimnázium elvégzése után egyetemi tanulmányait angol egyetemen végezte, majd diplomáciai szolgálatba lépett. Párizsban és Londonban volt követségi attasé.

„Eletének nagy szerelme és ambíciója volt a magyar lótenyésztés előmozdítása... A fenéki ménés az ő gyakorlati hozzáértése folytán és áldozatkészségéből új virágkorát éli...” (*Keszthely és Vidéke*, 1941. aug. 9.)

Ő volt a Magyar Lovaregylet igazgatója és a Lótenyésztési Bizottság elnöke.

Életének egyik fordulópontja 1938, amikor feleségül vette Haugwitz Mária grófnőt. Kettőjüknek egyetlen gyermeke született 1940 novemberében. A herceg azonban még egy évig sem örülhetett gyermekének, mert 1941 augusztus elején meghalt. Ő volt a harmadik, akit a Festetics mauzóleum kriptájába temettek. Özvegy Festetics Györgynét és fiát Keszthely lakossága és természetesen a személyzet is hamar szívébe zárta. A kastély úrnője gyakran megfordult a városi eseményeken, támogatója volt a szegényeknek. Róla nem oszlanak meg a visszaemlékezők véleményei - csak jót mon-

danak felőle. Fia pedig a város kedvence volt, aki csilingelő pónilovak vontatta kocsiján robogott végig Keszthely utcáin. Az özvegy és fia 1944 szeptemberében hagyta el az országot, Svájcba utaztak...

A riportok erről az érdekes, alig ismert témáról lassan gyűltek össze. Az első 1984 júliusában készült. Akkor nem gondoltam többre. Egy hónap múlva azonban Nemes István, a riportalany meghalt. Ez döbentett rá arra, hogy azok az érdekes információk, amelyeket Nemes bácsitól hallottam, kibővíthetők, de halogatni nem szabad az újabb interjú elkészítését. Elindultam, hogy felkeressem az egykori alkalmazottakat, azokat, akik saját élményeik alapján olyan dolgokat mondanak el, amiket nem tudhatok meg levéltárban vagy könyvtárban. A hit, hogy érdemes folytatni, minden beszélgetés után erősödött bennem. Többször voltam úgy, hogy már mindenkit felkerestem, aki érdekes dolgot mondhat számomra. Aztán újra kaptam néhány nevet és újra magnóm után nyúltam. Ha korábban kezdem el munkámat, gazdagabb lett volna az összegyűjtött anyag, későbbre halasztani nem lett volna értelme. Beszélgető partnereim természetesen jórészt idős emberek. Többet közülük sajnos már nem tudnék újra felkeresni.

Hogy miért érdekesek ezek a beszélgetések? Mindenekelőtt azért, mert a hercegi család mindennapjai mellett a visszaemlékezők sorsát, életét is megismerhetjük. Mindenki a saját szemszögéből látja a hercegi kastély életét, természetes hát, hogy a kép eklektikus. Mást és másként beszél életéről és az „uraság” életéről a fővadász és a béres, az udvarmester lánya és a szobalány, és a többi kastélybeli alkalmazott. Természetesek az ellentmondások is.

A felvételek leírásakor törekedtem arra, hogy csak a legszükségesebb javításokat végezzem a szövegben - igyekeztem a beszélgetések hangulatát megőrizni.

Többször idézek Török Imrétől is, aki érdekes könyvében mások és a maga visszaemlékezésére épít.

Tudom, nem találkozhattam valamennyi érdekelt személlyel, minden igyekezetem ellenére sem, akik még teljesebbé tehetnék volna a képet. Az összegyűlt, sokszínű anyag (amelyből most egy részletet adunk közre) gazdagítja mindazok tudását, akik velem együtt kíváncsiak egy letűnt korszak - tárgyi rekvizitumaikban megőrzött, konzervált - mindennapjaira, társas-és magánéletére, szokásaira.

Beszélgés Bődör Ilonával

A hercegnével a Helikon strandon ismerkedtem meg. Az édesanyám ott volt kabinos, a hercegi kabinnál. 1939-től 43-ig dolgozott náluk. Egyszer nyáron, amikor az édesanyámat én helyettesítettem - akkor fejeztem be a 4 polgárit, és még nem tudtam elhelyezkedni - egyszer csak látom, megjelenik az autó, és kiszállt belőle a hercegné. Mondhatom, egy kissé meghökkentem. Ám ő nagyon kedvesen feloldotta szorongásomat közvetlenségével, mintha már régóta ismerne. Ráadásul el is

beszélgettünk, hogy milyen a Balaton vize, milyen az idő - szóval nagyon kedves hölgynek ismertem meg.

- *Hol volt a hercegi strand?*

- Ahol most a halásztanya. Tulajdonképpen csak egy sövény választotta el a nagyközönségtől. Arról beszélgettünk, mint már említettem, hogy milyen csodálatos a Balaton. Szerinte ugyanolyan, mint a tenger. Így kezdődött a mi személyes ismeretségünk. Én előzőleg már bejártam a kastélyba, mert a Nemes bácsi leánya, a Nusi volt a barátnóm. Közben az egyik szobalány férjhez ment és újat kerestek. Így én kerültem a helyére, mégpedig a hercegné határozott kívánságára. Megmondom őszintén, egy kicsit meg is voltam sértődve. Polgári után menjek el cselédnek? Háromszor üzentek értem, hogy szeretne beszélni velem a kulcsárnő. Hát bementem, és akkor elmondta, hogy miről van szó. Egy kicsit legyezgette a hiúságomat, hogy engem választott. Három nap gondolkodási idő után igent mondtam. Megegyeztünk egy hónap próba-időben. Hát ebből a próbaidőből lett aztán négy év. Közben már folyt a háború, és úgy gondoltam, mégis csak elvégzem a gyors- és gépiró iskolát Keszthelyen. Ebbe a hercegné is beleegyezett, jellemző ez is modern gondolkodására. Azért mondom ezt, mert Magyarországon voltak - én is ismertem ilyeneket - a régi szokásokhoz ragaszkodó főúri családok. A vendégek személyzete elcsodálkozott azon, hogy mi úgy köszönünk a hercegeknek: kezét csókolom. A hercegnek is úgy köszöntünk, pedig férfi volt. De nem lehetett megelőzni Györgyöt a köszönésben, mert ha össze-találkoztunk vele véletlenül a folyosón, ő köszönt előre. Jó napot kedvesem - így. És erre volt a válasz a kezét csókolom. A megilletődöttségünket persze nem tudtuk titkolni. Nagyon szép volt az élet a kastélyban!

- *Miért csak 43-ig dolgozott ott?*

- Mert a gyors- és gépiró iskola elvég-

Bődör Ilona, Mosdósi Mária, Porkoláb Erzsébet szobalányok,... Irén (konyhalány) elől az udvarmesterék

zése után - 43 nyarán -, az új végzettségemmel akartam elhelyezkedni. A hercegnő megértette, hogy többre vágyom, mint a szobalányság. Még segített is állást keresni. A tapolcai javítóműhely parancsnoksághoz kerültem. Édesanyám továbbra is a fürdőnél dolgozott, nála érdeklődött a hercegnő, hogy mi van velem, és hogy érzem magam.

- *Van-e még kapcsolata a hercegi családdal?*

- Már nincs.

- *Milyen volt az élet ez alatt a négy év alatt? Mi volt a munkája?*

- Hárman voltunk szobalányok. Én a második voltam. Az első volt a legrégebbi. Az én munkám volt a komornának besejíteni, a hercegné ruhatárában lévő varrás, vasalás, vagy egyéb dolgok elvégzése.

Sőt, olyan kitüntetésben is volt részem - mert egy kicsit varrni is tudtam -, hogy még a hercegnének a ruháját is meg tudtam igazítani. Ami nagy elismerést váltott ki. A hercegek a személyzettel 1944 nyarán menekültek el, de a komornával továbbra is jóban voltam.

- *Ki volt a komorna?*

- Rumpeltesz Anna, akit később Bécsben meg is látogattam. Őt kérte a hercegnő, hogy tanítsa meg mosni, mert ki tudja, milyen idők jönnek rájuk, és ő ne jöjjön zavarba, ha neki kell a saját ruháját mosni. Ugyanis a hercegné fehérneműjét a komorna mosta. A munkámhoz tartozott - amellet, hogy segítettem a komornának - az ő reggelijének, uzsonnájának szervírozása a szobájába, hasonlóan az udvari mesterékhöz. Tehát ez volt a második szobalány dolga. Azon kívül a közös feladat volt a vendégek szobáinak rendbetétele. Még a munkámhoz tartozott minden reggel a hercegné dolgozószobájában rendet rakni. Egy kicsit a nyeles kefével portörletés, a papírkosár kiürítése, szóval ilyen apróságok - csendben, hogy ne lehessen áthallani a hálószobába semmit. Élmény volt ott dolgozni, mert ahová

nyúlt az ember, az mind szép volt, minden a legszebb, legjobb, a legfinomabb. A folyosókon a vitrinekben csodálatos kis csészek, meg nippek díszeltek. Most is nagyon jó érzés visszagondolni az ott töltött időre. S ha néha bemegyek a kastélyba, akkor még mindig emlékszem arra, hogy melyik szobában melyik bútort törölgettem. Tulajdonképpen a három szobalány nagyon hasonló munkát végzett. Különösen, ha vendégek jöttek. A hölgyek egyik részét az első szolgálólány szolgálta ki, az urakat az inasok. Én vittem a kormányzónak és az udvarmesternek, amit kértek. Ez megváltozott, ha elmentünk Berzencére. Minden évben a májust ott töltöttük. Oda is az első szobalányt szokták vinni, de két ízben, a hercegné kívánságára, én mentem Berzencére. Ott már nekem is volt szobalányom. Fürstenberg hercegné, Festetics Mária hozzá volt szokva, hogy tetőtől talpig felöltöztetik. Harisnyát felhúzni, harisnyatartóját -, mert ő ezt gyermekkorától így szokta meg. Festeticsné, Haugwitz Mária, ilyet nem igényelt, őt nem kellett öltöztetni, csak oda kellett készíteni az öltözékét. Ő egy nagyon modern és máshogyan gondolkodó hölgy volt. De természetesen az udvari szabályokat ő sem szeghette meg. Tulajdonképpen azt nem kívánta, hogy a hagyományos módon szolgálják ki. Ezeket a szabályokat az udvarmesternő tartatta be. A mosószappant a háborús időkben mindenki maga főzte és a padlásokon szárította. Egy alkalommal a hercegné felment megnézni, hogy mennyi készült. Kulcsárné, a Thieriné ki volt kelve magából. Ilyet, a hercegné felment a padlásra!! Hát ez skandalum...

- *Miért hívták Kulcsárnénak?*

- Mert a kulcsosomó mindig a kötényén lógott. Ő az öreg hercegnének, a Hamilton Marynek a komornája, férje pedig Tasziló komornyikja volt. Férj-feleségként a hercegekkel külföldre is jártak.

- *Hány főből állt a személyzet a kastélyban?*

- Három szobalány, az udvarmester, a felesége, a komorna, a Nemes bácsi, az Ányos bácsi.

- *Ő ki volt?*

- A Nemes bácsi a herceg huszárja, Ányos bácsi pedig inasa volt. Többek között ő pucolta a herceg úr cipőjét. Emellett volt neki egy komornyikja is, akit fiatal lovászként megrúgott egy ló. A baleset következtében eltorzult az arca és üveg-szeme volt. Sajnálataból vette maga mellé a herceg. Horák Józsefnek hívták.

- *Gondolom, ebbe a körbe tartozott a Kohári bácsi is.*

- Hát, ő főnt nem nagyon működött, inkább az alagsorban és a földszinti részben tevékenykedett, többnyire takarított. Ő már a rangsorban lejjebb állt, mint az inasok. Meisner volt Tasziló komornyikja. Kb. 10 ember látta el a közvetlen személyzeti kiszolgálást.

- *Ez a személyzet maradt akkor is, amikor a család eltávozott?*

- Igen.

- *Amikor ők elmentek, akkor ki tartott velük?*

- Ha Berzencére mentünk, akkor oda jött a Nemes bácsi, az Ányos bácsi és a Meisner is. Az udvarmester, meg kulcsárnő egyedül társult hozzánk. A komornával és velem öt-hét fő biztosan utazott. De hát föl volt szerelve az ottani kastély is. Olyannyira, hogy még nekem is volt szobalányom. Nekem ott a vendég hölgyeket kellett elrendeznem, vagy felvarrni egy patentot, egy gombot, meg tudom is én... Meg a spániel kutyát sétáltatni.

- *Ez a hercegasszonynak volt a kutyája?*

- A kicsi gyerek kapta ajándékba valamelyik gróftól. Én nagyon szerettem a kutyákat, így rám bízta a gondozását. Hát ez volt az a nagy, nehéz munkám ott.

- *Tessék elmesélni, hogyan zajlott le egy nap Berzencén?*

- Hatkor keltem, mert a kutyát kellett sétáltatni. Ezután a személyzeti ebédlőben megreggeliztünk. Ha hölgyvendég tartózkodott nálunk, akkor annak el kellett készíteni a fürdőt, betolni tálcán a reggelit - mert szigorúan mindenki ágyban reggelizett. Ez volt a szokás. Ha a vendég nem az ágyba kérte a reggelit, akkor azt mi is megszólaltuk, hogy micsoda dolog az. Nem az ágyban eszi meg a reggelijét, hanem az asztalra teteti. Ugyanez volt Berzencén is. Én a vendégeknek tálaltam, a hercegnél természetesen a komorna, akkor gyorsabban kellett dolgozni. Majd a fürdőt készíteni, öltöztetni. A Festetics leány nagyon kedves, aranyos, bűbajos volt, de „magatehetetlen”. Így nevelték. Ha a retikült nem adták a kezébe, akkor nem vitte el. De ha a retikülbe nem tettem volna zsebkendőt, zsebkendő nélkül megy el. Szóval ennyire ki kellett szolgálni. Délelőtt rendbe hoztuk a szobákat, amikor az uraságok kivonultak. Mert takarítani csak akkor mehettünk be a szobába. Délelőtt 10 óra körül lestük, hogy a parkban melyik vendég sétál, s annak rendbe raktuk a szobáját. Majd ebédeltünk, persze a személyzet külön. A délután szabadon, köztöttségek nélkül telt. Este megint fürdőt kellett készíteni, és a vacsorához átöltöztetni a hölgyeket.

- *Ki osztotta be a munkájukat?*

- A Kulcsárné dirigált. Mikor nem volt otthon az uraság, akkor stoppoltunk, asztalkendőket mostunk, meg nagytakarítást, nyáron molytalanítást végeztünk. Az inasok porolták a szőnyeget, pucolták az ablakokat. Mi nők a könnyebb munkát kaptunk. A kulcsárné gondoskodott róla, hogy ne unatkozzunk, de nem volt rossz teremtés. Neki kellett gondoskodni arról, hogy minden tip-top legyen, mert azért a hercegné is utána nézett ám a dolgoknak. Mikor egy-egy vendég jött, a szobákat előre előkészítettük. Még azt is ellenőrizte, hogy az ágynemű rendben van-e. Kicsit furcsálltuk, mert ez a

Kulcsárné reszortja volt. Ha valami nem stimmelt, természetesen ő felelt érte.

- *Ha valakit felvettek és nem felelt meg, lopás gyanújába keveredett, mi történt.*

- Ilyen nem fordult elő. Egyébként Tasziló sem volt olyan emberevő, mint amilyennek kikiáltották. Például Nemes bácsit, a huszárját sokszor megkérdezte, hogy no, kedvesem, mekkorák a gyerekeid, milyen iskolába járnak? Adott neki pénzt: no, kedvesem, vegyél a gyerekeidnek valamit. Szóval ő is figyelmes volt ahhoz, aki őt minden tekintetben a legmesszebbmenőkig kiszolgálta.

- *Hol laktak?*

- A hercegné kis dolgozószobája alatt. Egy szobában, de teljesen elszeparálva, mindenkinek megvolt a maga kis birodalma.

- *Bent kellett aludni minden éjjel a három szobalánynak?*

- Igen. A mosóházban mostak ránk, nem hordtunk fityulákat, mert a hercegné nevetségesnek tartotta, de egyenruhánk volt. Világos és rózsaszín. Télen és nyáron is. A nyári egy mosóanyag volt, a téli pedig flanel. A hercegnének a rózsaszín volt a színe, a hercegnek a kék. Ezért mindig úgy kellett váltani, hogy mind a hárman rózsaszínbe vagy kékbe legyünk. És természetesen fehér kötényt hordtunk. Tehát megvolt az összhang. Minden ruhát őt adtak. Ősszel és tavasszal a hercegné mindig kiselejtezett néhány darabot a gardrób-jából. Akkor először Annának, a komornájának ajánlotta fel, ha neki nem kellett, akkor nekem ajándékozta. Talán még van is olyan ruhám, amit a hercegtől kaptam.

- *Mennyi volt a fizetés?*

- 45 pengő és 15 liter bor havonta. Ez jó keresetnek számított, mert például az ügyvédi irodában 40 pengő volt a gépirónők fizetése. Mindenkinek járt naponta az étkezéshez fél liter bor, de mi nem ittuk meg. Nagyon jó bort kaptunk, azt eladtuk, így 50-60 pengőre jött ki a fizetés. A vadász-szezon idején számos vendég érkezett,

köztük akadt néhány nagy pénzü úr is.

- *Borravalót adtak?*

- Igen. Volt olyan vendég, aki egybe adta az udvarmesternek, és az osztotta szét a rangsornak megfelelően. Természetesen az övé lett a legtöbb, de hát ez érthető is. Ezt nem szerettük, az jobb volt, ha mi kaptuk, például a hölgyektől. Tudták, mi a szokás, 50 pengőt is csúsztattak a zsebünkbe. Ez nagy pénznek számított. Volt olyan hölgy, aki közvetlenül nekem adta a borravalót. Persze ebből volt némi kellemtelenségem, mert a másik nem kapott az általa kiszolgált hölgytől. Én nagyon jól megvoltam velük. Nem tudok németül, csak egy-két szót, de ennyi is elég volt, hogy megértessem magam. Kedvvel végeztem a dolgomat, tetszett a légkör, a szép környezet, jól éreztem magam.

- *Szabadság, kimenő volt-e?*

- Nem emlékszem, hogy valaki szabadságra ment volna. Kimenőt a Kulcsárnétól kellett kérni, ha valakinek dolga akadt. Délután 3 órától mindig elengedett minket, de hét órára vissza kellett érnünk. A Kulcsárné meg a komorna külön ettek, külön ebédlőteremben, én szolgáltam fel nekik. Ahol én étkeztem, ott a harmadik szobalány, vagy valamelyik komorna hordta be az ennivalót. Szóval voltak finom megkülönböztetések. Hogy őszinte legyek, akkor én erre nem is gondoltam, mert nem éreztük sértőnek, hogy kiszolgáljuk az udvarmestert és a nejét. Sőt, ez kitüntetésnek tűnt.

- *Az udvarmester tartotta a rangot?*

- Igen, de nagyon jószívű ember volt. Ő volt a személyzet bankárja. Ha pénzsűkébe kerültünk, akkor hozzá fordultunk kölcsönért. Kamatot sem kért.

- *Végül is nem kerestek rosszul. Volt annyi pénzük, hogy akár egy hétre kiruccanjanak?*

- Ilyesmi akkor még nem volt divatban. Én egyszer töltöttem három napot Pesten, a Duna partján egy hotelben, amikor a hercegné fent volt a kormányzónál, és ak-

kor engem is felvittek. Én a komornával laktam a Hotel Ritz Dunapalotában, ahol délután a pincért hozta az uzsonnát. Kuncogtam magamban, milyen úrinő lettem. Megfordult a fejemben: tudja-e vajon, hogy otthon a Kulcsárnénak én viszem tálcán az uzsonnát? A hercegné pénzt adott, hogy menjünk el Annával szórakozni. Hogy hol jártunk, nem emlékszem, de nagyon szép három napot töltöttünk el.

- *Pesten is a hercegné kiszolgálása volt a feladatuk?*

- Nem. Ez olyan jutalomféle volt. Én mindig éreztem, hogy a hercegné kedvel engem.

- *Volt ruhája a hercegnétől, megkapta a teljes ellátást. Megkérdezhetem, hogy mire költötte a pénzt?*

- Édesanyámnak segítettem, mert ő csak alkalmi munkából élt. 11 éves voltam, amikor édesapám meghalt, és ketten maradtunk. Elvégeztette velem a 4 polgárit, az akkor nagy szó volt. Természetes, hogy én igyekeztem kímélni, hogy ne kelljen annyit dolgoznia. A keresetemből segítettem, amennyire tudtam. Minden reggel benézett, ennivalót hozott, mert az étkezésünk eléggé silány volt.

- *Az udvarmesteréknek jobbat főztek?*

- Igen, ők más kosztot kaptak, mint mi. A hercegek ételeinek maradékát szolgáltuk fel nekik a személyzeti ebédlőben, így láttam a turpisságot. Egy cseh ember volt a szakács, aki rengeteg birka-faggyút használt a személyzetnek szánt ételekhez. Mikor mentünk le a csigalépcsőn, már éreztük a borzalmas birka-faggyú szagot.

- *Nem tették szóvá?*

- Akinek szólhattunk volna - az udvarmester és szűk köre -, az jót kapott, nem faggyút evett. Így ez sose nyert orvoslást.

- *Mennyiben különbözött a keszthelyi munkája a berzenceitől?*

- Ott egyedül voltam, senki sem dirigált. Berzencén én csak a hölgyeket szolgáltam ki a komornával. Ott egész délutánokat elmentünk kirándulni az erdőbe

vagy a faluba. Vidámabbak voltunk, tele huncutsággal. Például egy este, vacsora után a hercegek bevonultak a szalonba, kint, az ajtóban ült az őr. Amikor már szervírozták a kávé és az italt, ő ott ült, vigyázott az uraságokra. És elaludt. Akkor elcsentük a kulcsot, lementünk a pincébe és felfaltuk az epret, amit az udvarmester nem adott oda nekünk. Ez nagy „hőstettnek” számított. Fialatok voltunk, bohók... Szóval Berzencén valóban nyaraltam. Hat órakor felöltöztettem Fürstenberg hercegnét, ráadtam mindent, amit kellett, s utána szabad voltam. Érdekes, hogy mennyire nem voltak életre nevelve. Épp övele történt Berzencén az eset. A Festetics-lány két estélyi ruhát hozott két hétre. Az egyik este az egyiket, másik este a másikat adtam rá. Egyszer az egyikből kiszakadt a cipzár. Na, most mi lesz? Mert az nem lehet, hogy minden este ugyanabban a ruhában jelenjen meg. Ajánlottam, hogy majd én megvarrom, nekem nem okoz gondot. Este aztán Nemes bácsi mesélte, hogy Fürstenbergné a vacsora alatt végig azt mondogatta, milyen ügyes vagyok, milyen gyönyörűen megvarrtam a ruháját. Szóval annyira nem volt életre való, hogy még ez az apróság is csoda számba ment. Külön törvényeik voltak, az biztos, amit az udvarmester és a Kulcsárné diktált nekik.

- *És ha ők mást akartak volna?*

- Itt ez volt a törvény, amit nem lehetett megszegni. Például, ha a hercegné egyedül volt is - a sült krumplit nagyon szerette - akkor is hosszú estélyi ruhába ment vacsorázni. Egy fatáliból ette a krumplit - hosszú estélyi ruhában, mert ez így volt szokás. Fürdés után estélyi ruhát vett és így ment este teához. Reggel és este is fürödtek.

- *Hogyan telt a hercegasszony egy napja? Ébresztették, vagy ébredés után ő csengetett?*

- A komorna keltette, amikor bevitte a reggelit. Nem lustálkodhatott, ez is a rend-

hez tartozott. Nem tehettem meg, mint mi, hogy addig aludjon, amíg akar. Nem tudom pontosan, mikor kelt, de az biztos, hogy 9 és 10 óra között már fel volt öltözve. Mindig kosztümben volt vagy ilyesmiben. Szerette a kosztümbes együteseket, sportosan öltözött. Aztán lement a parkba, télen síelni a Klempával, a keszthelyi hegyekbe valahová. (Egyszer a sínadrárgját is meg kellett igazítanom.) Vagy sétált a parkban, vagy Párkányi Ilona nyelvtanárnő jött hozzá. A nagy ebédlőben - most tükörteremnek hívják - volt a villásreggeli, az ebéd és a vacsora. A délutáni teát abban a szalonban szolgáltuk fel, amely a hercegné dolgozószobáját kötötte össze a tükörteremmel. Ez fél öt, öt körül volt. Ebéd után mindenki pihent, csak a teára jöttek össze újra beszélgetni. Mi akkor mentünk körbe a szobákba rendet rakni, fürdővizet készíteni, hogy mire visszajönnek, készülődhessenek a vacsorához. Mi fél 8-kor ők 8-kor ettek.

- *Ki ült az asztalhoz a hercegnél?*

- Majdnem mindig volt vendég náluk. Egyedül nem nagyon ebédeltek, vacsoráztak. Keszthelyről a Klempa vagy a plébános járt a kastélyba.

- *Milyen ember volt Festetics György?*

- Mi a herceggel nem sokat találkoztunk - hacsak véletlenül nem találkoztunk -, mert megvolt annak is a rendje, hogy ki, mikor, merre mehet. Ha találkoztunk, akkor nem lehetett megelőzni a köszönésben, kedves volt. Nagyon szép orgánuma volt, nagyon udvarias a nőekkel, és én úgy hiszem, igen jószívú is. Őt Horák szolgálta ki, aki nagyon jó és kedvelt szolgálja volt. Horák mindenhová elkísérte, amerre a világban járt. Ő is borotválta a herceget. Azt nem tudom, mennyire kellett neki segíteni az öltözésben, de biztosan sokat, mert ugye ő is Festetics-ivadék volt, őt is elkényeztették annak idején.

- *Tasziló herceg gyermekei el voltak kényeztetve?*

- Igen. Mondom, a harisnyát is úgy

kellett felhúzni a hölgyre, mert magától nem tudta. A szobája mellett volt a fürdőszoba, amellel pedig a dolgozószobája, a kápolnánál. Ott fogadta a gazdatiszteket, Lénárdot vagy akit berendelt. A délelőttje ezzel telt. Ha maradt ideje, akkor ő is kiment a parkba a vendégeihez sétálni. Ha a szobában nem volt már dolguk, a parkba mentek vagy kilovagoltak, kirándultak vagy a hercegi strandon fürödtek.

- *Nem mentek a többi strandoló közé?*

- Na, azért azt nem - és az emberek sem mentek oda. Bár az előfordult, hogy a kis Györgyhöz odaszaladtak a gyerekek, amikor ott jött-ment. Nagyon édes kisgyerek volt. Most visszakanyarodok édesanyámhoz. Ő mindig ott volt a strandon. Elég fejfájós volt, és ezt a hercegné tudta. Mindig hozott aszpirint anyámnak és a kisgyerekekkel küldte oda: - Bődör néni, a mami küldte, hogy ne fájjon a feje. Szóval ilyen kis emlékeim vannak. Ha jól emlékszem, van egy fénykép is a kis Györgyről, ahol egy lavórban lubickol.

- *Nyilván tanították németre is.*

- Német ajkú volt a nevelőnője, valamilyen Katalin. A lánya - úgy tudom - itt

Festetics György herceg a '30-as évek közepén

él valahol az Alföldön. A gyerek tökéletesen beszélt magyarul és kicsit németül is. A hercegnéhez meg hetente háromszor járt Párkányi Ilona. Nagyon komolyan vette a tanulást, volt egy kis füzet is, amibe magyarul írta a leckét. Törte a magyart, idegen volt az akcentusa, de nagyszerűen megértettük. Bármit ki tudott fejezni és meg tudta magyarázni, mit akar.

- *A hercegnét szerették a városban?*

- Elég népszerű volt, mert nem zárkózott el. Ha meghívták rendezvényekre, ő mindig elment. A herceg ugyanígy. Györgynek nem volt olyan vadember híre, mint Taszilónak. Az biztos, hogy Tasziló egyszer lelövetett egy macskát, mert az a kerti úton ment. A herceg és a vendégek nem jártak ki a városba. A hercegasszony sem, csak néha a Polák Imre boltjába, aminek a helyén most a papírbolt van. Ő szokott behozni anyagokat, amikor még a Prágelnél volt segéd. Az egy nagy ruhásbolt volt, onnan hordták be a szöveteket. Ez már a háború idején volt, amikor már nem lehetett külföldre menni vásárolni. Ott vásárolt szövetet a hercegné, de ő sem járt ki gyakran. A gyerekekhez is úgy jöttek be játszani más gyerekek.

- *Emlékszik arra, mikor a herceg meghalt?*

- Hogyne. Akkor én bent voltam. Hirtelen történt, előtte nem volt semmi baja, betegsége. Mindenki meglepődött. A hercegasszonyé mellett volt a hálószobája, egy ajtó választotta el a két lakosztályt. Mikor bementünk megnézni, az ágyban feküdt, könyv a kezében, a szemüveg a szemén. Előző este későn mentek aludni, fél-egy-egyig is fent voltak. Vacsora után a könyvtár melletti szobába mentek, és ott beszélgettek. Mikor lefeküdtek, akkor az ajtó előtt mindig strázsálta őket valaki, aki éppen be volt osztva. Sokáig az öreg fővadász, a Kardos bácsi őrködött. Nyugdíjban volt már, kapta a járandóságát, de annyira megszokta az öreg a bentitét, hogy beosztották esti szolgálatra. Ilyenkor

teljes díszbe öltözött, úgy nézett ki, mint egy tengerész főtiszt.

- *Kik jártak ide vendégségbe?*

- A Horthyék természetesen. Horthy az SZTK felőli szárnyon lakott, ott volt a szárnysegéd is. Rengeteg ember volt vele, azok is itt voltak elszállásolva. Név szerint nem tudom, kik jártak ide, de egyet megjegyeztem. Mikor a márványtermet - ahol most a városi könyvtár van - átalakították modern szobákká, egy olasz belsőépítész bízta meg, Olaszországból hozták a kárpitot és a takarókat. Őt Comte de Malagola Cappi-nak hívták. Ez nekem annyira tetszett, hogy soha nem felejttem el. Szépen rendbe hozta a termet. Aztán az angol követ, Csekonic báró, Samarin grófné. Az az igazság, hogy lassan kihullik az emlékezetemből. Horthyék több autóval érkeztek, óriási személyzettel. Előtte és utána detektívek tömkelege, és a kastélyban is állandóan őrizték, főlváltva mindkét bejáratnál és a főméltóságú asszonynál is. Volt szerencsém neki kezet csókolni. Nagyon szép, kedves ember volt. Aztán kezdetét vette a vadászat, de erről nem sokat tudok, mert bizony akkor nekünk nagyon sok dolgunk volt. Délelőtt is kimentek vadászni, de a villásreggelire, az ebédre visszajöttek. Minden fényes pompával zajlott. Manyika csodálatos asztalterítőt varrt virágokkal. Az uraknak minden nap más szegfű a gomblyukban, fehér, rózsaszín vagy piros. A hölgyek a legszebb estélyi ruhában. A tükörterem mellett volt a tálaló, mi onnan lestük, hogy vonulnak el a hosszú, szőnyeges folyosón, hogy milyen gyönyörű ruhában és milyen elegánsan mennek. Nagyon előkelően étkeztek, csak pici zsongás, finom beszélgetés, kis evőeszköz csilingelés hallatszott. Ez nagyon tetszett nekünk, nagy élmény volt. Egy teljesen más világ, és mi büszkék voltunk, hogy ennek a nagyon szép világnak a kiszolgálói lehetünk.

- *Tehát önök is egy zárt világban éltek.*

- Így igaz, olyan életünk volt, amiről a

kintieknek fogalmuk sem lehetett. Irigyelték a kiváltságunkat.

- *Beszélgettek-e néha a hercegekkel?*

- Nem, mi a gondjainkkal csak a Kulcsárnéhoz fordulhattunk.

- *Tehát a hercegasszony kérdésére nem illet panaszkodni?*

- Nem bizony, de nem is tudtunk volna a kosztoláson kívül rosszat mondani.

- *Volt valami érdekes élménye?*

- Egy Horthy-látogatás alkalmával kivettem a szekrényből a kormányzói zubonyt és felvettem, a sapkát a fejemre tettem és kinyitottam a szoba ajtaját. Ott ült az öreg tiszt, amikor meglátott, rögtön felugrott, mert először csak a ruhát látta. Utána ijedtem csak meg, hogy baj lesz, ha ez kiderült. De nem árultak el, kislányos huncutságnak vették. Egy másik alkalommal a püspöki palástot és kalapot vettem magamra. A nagy biliárdszobán végigmentem, a lányok pedig követtek. Igen ám, csak nem tudtuk összehajtani a palástot, és fel kellett menni az inashoz segítségért. Azt is furcsálltuk, hogy a Festetics Ellának Gantsch báró volt a férje, hogy a herceglány egy bácsihoz ment férjhez. Nagyon gazdag, de zsupori ember volt. Eljöttek nyaralni, de napolajat nem hozott. Édesanyámtól kérdezte, hogy nincs-e olaja? Édesanyám adott neki, a báró el is használta, de nem fizette ki. Amikor Horthy strandolt, még a vízben is ott voltak körülötte a detektívek, közönséges fürdő a közelébe se kerülhetett. A hercegekkel nem így volt. Ha a strandon voltak, a fürdőzők lesték, hogy ott megy a hercegné, meg a kisfiúval játszik a hercegné, homokoznak a gyerekek -, de közel nem mentek, eszükbe sem jutott. A kisgyerekek odafutottak, de azoktól nem is tartották távol a gyereket.

- *Emlékszik a gyerek születésére?*

- Hát az is nagy vihar volt, mert úgy tervezték, hogy Bécsben szül a hercegné. De egy hónappal előbb megindultak a fájások, akkor már nem volt idő az uta-

A gyermek Festetics György póni háton, Keszthely, 1942 körül

zásra. Ezért a kastélyban szült, ide hozták dr. Habar szülész-nőgyógyász főorvost Kanizsáról, a madámmal együtt, akik aztán itt levezették a szülést. Nagy volt az öröm, hogy fiú lett, megnyugodott a nép, hogy nem másra száll majd a hercegi cím és vagyon. Nagy volt a sürgés-forgás. Édes volt az a kisgyerek. A gyerekszobában is kedvesen elbeszélgetett velünk a hercegasszony. Gyönyörködtünk a gyerekekben, és ez nagyon jól esett neki.

- *A herceg halála után mennyire változott meg a kastélyban az élet?*

- Inkább a körülmények változtak meg. Visszagondolva, az az érzésem, hogy egy kicsit szabadabbá vált az élet. Pl. a temetés után újra lovagolt a hercegné, amit a férje életében nem tehetett, György féltette a feleségét. Szabadabb lett a belső légkör is. A hercegasszony mozgékonyabb lett, azelőtt visszafogottabb volt, jobban betartotta a ház írott vagy íratlan törvényeit.

- *Át tudta venni a birtok igazgatását?*

- Végeredményben a herceg ideje alatt is mindent Lénárd, az intéző irányított. Teljhatalmat élvezett, mindenkivel ő tárgyalt, aztán beszámolt a hercegnének. Jól meg is gazdagodott. Nagy vagyonra tett szert, Pesten szállodái voltak a feleségének, és Keszthelyen még gyarapodtak. De hát mit értek vele? Pestre kerültek és hallottam, hogy teljesen tönkrementek. Nem is tudom, él-e még valamelyikük.